

JULES VERNE EN ZIJNE WERKEN

J.A. BIENTJES

De studie "Jules Verne en zijne werken", geschreven door J.A. Bientjes, verscheen oorspronkelijk als wekelijks feuilleton in Het Schoolblad (Groningen, Noorhoff & Smit), van 10 december 1878 t/m 28 januari 1879 (8 afleveringen). De titel van dit werk was bekend, maar de tekst was tot voor kort onvindbaar. Dankzij een tip van Volker Dehs en spuurwerk van Paul van den Boogaard is dit artikel nu boven water gekomen.

1

Wie, nu vóór ongeveer vijf jaren, het zoo herhaalde opgevoerd spektakelstuk: „De reis om de wereld in tachtig dagen” in den Amsterdamschen schouwburg genoot, zal bezwaarlijk in dat kunstgenot (!), door 't Nederlandsch tooneel verschaft, aanleiding hebben gevonden, zich het origineel van dat mimodrama, den roman van Jules Verne, aan te schaffen en te lezen. Als *dat* de richting van de tooneelliteratuur wordt en als men in de opvoering van die tachtigdaagsche reis om de wereld een staaltje van het toekomst-tooneelspel mag zien, dan zal menigeen zich naar het paardenspel, naar den dierentuin of – naar zijn studeerkamer terugtrekken. Wagneriaansch decoratief, een Wagneriaansch rumoer – dat moet gezegd worden!

Of zulke tooneelproducten in Parijs, bij een volmaakte toneel-mechaniek, meer aantrekkelijks krijgen, zou ik niet durven beslissen; het schijnt van ja, want stukken als – “Le docteur Ox” hebben er een verbazend success beleefd, en de Parijzenaars zijn op het stuk van tooneelgewrochten niet zoo gemakkelijk en onoordeelkundig als Amsterdammers. Toch is het aan geen twijfel onderhevig, of de bearbeiding van Verne's natuurhistorische romans voor het tooneel heeft haar ontstaan te danken aan de speculatiezucht van der kunst vrij onverschillige theater-directeurs. Zij zal onmogelijk den naam van Verne tot de nakomelingschap over kunnen dragen en eindigen met de modewaan van eenige weinige jaren.

De uit Verne's fantastische verhalen getrokken komediestukken zijn echter niet in het minst geschikt om over dezen vruchtbaren Franschen schrijver van den laatsten tijd te doen oordeelen.

Inderdaad, hoe moet ieder verrast zijn, die, na de reeks tableauxvivants gezien te hebben, waaraan men den naam van „De reis om de wereld in tachtig dagen” gegeven heeft, het geestige boek van denzelfden titel ter hand genomen heeft. Men zal dadelijk beseffen, dat de schrijver van dit verhaal een eigen, een nieuw, al is het dan ook een hybridisch genre in de wereldliteratuur geschapen heeft.

Ik kies ter aanvankelijke kenschetsing van Jules Verne's romans den meest bekende, ofschoon het niet zijn eersten was. Hij debuteerde in het genre, waarmede hij zich rijk en wereldberoemd zou maken met „Vijf weken in een luchtballon.” Hij had vóór dien tijd al wel andere dingen geschreven; zoo had hij o.a. zijn krachten beproefd op het gebied van de dramatische letterkunde met het schrijven van „Les pailles rompues”, dat inderdaad in het Théâtre du Gymnase werd opgevoerd; vervolgens had hij „Elf dagen van het beleg” gegeven, een blijspel in drie bedrijven, dat in het Théâtre des Vaudevilles werd gespeeld en eindelijk verscheidene „opéra's comiques” gecomponeerd. Doch hij scheen spoedig in te zien, dat hij in deze richting den door hem verlangden roem niet vinden zou. Hij wierp zich dus op een geheel nieuw veld, dat door niemand vóór, doch ook, wat merkwaardiger is, bijna door niemand na hem (vooralsnog ten minste) is betreden¹. Anders plegen zulke ontdekkingen door kwistige navolging te worden gekenmerkt, vooral waar zij, zooals hier het geval is, gelegenheid openen tot rijkmakerij. Het zou de vraag zijn, of men gemakkelijk den genialen Franschen schrijver op zijde zou streven!

Waarlijk, er waren veel gegevens en zeldzame combinatie noodig, om iemand in staat te stellen zulke verhalen als de Verne'sche op te zetten en zoo onderhoudend uit te werken. Verne toch geeft, hoe meer men van zijn boeken leest, den indruk van een *omnis homo*. Hij is verbazend belezen in de fraaie letteren, weet zeer veel van de natuurwetenschappen, is een scherp opmerker en ontleder van

¹ Werken als Defoe's *Robinson Crusoe*, Bernardin de St. Pierre's *Paul et Virginie*, staan te veel op uitsluitend letterkundigen bodem om natuurhistorische romans te mogen heeten en tot een scherp afgezonderd genre te kunnen worden gebracht.

karacters, hij schijnt een bekwaam musicus te zijn, is in de rechten gepromoveerd, bezit eene phantasie als de meest romantische dichter en eene arbeidzaamheid, die bewondering afperst.

Ziedaar voorwaar gelukkige gaven, aan een sterveling geschonken en waarmede het niemand kan verwonderen, dat zulk een gunsteling der schikgodinnen zich een door de geheele wereld klinkenden naam en een vorstelijk vermogen verworven heeft.

Verne is op het oogenblik een vijftiger. Zijn robust uiterlijk is alles behalve dat van een kamergeleerde. Hij werd in 1828 te Nantes geboren, volbracht in deze stad zijne studiën en promoveerde in de rechten te Parijs.

Letterkundige werkzaamheid trok hem evenwel meer aan dan de rechtspraktijk en, zooals boven gezegd is, beproefde hij reeds vroeg zijn geluk en krachten in het letterkundig worstelperk. Na de mislukte pogingen om de aandacht als dramatisch en operettenschrijver op zich te vestigen, bracht hij zijnen vriend en uitgever Hetzel, „zijn eersten wetenschappelijken roman”, waarin hij het veld der geographische, ethnologische en natuurhistorische wetenschappen betrad.

Het succes van dit boek moedigde onzen schrijver aan om de ontdekte mijn verder te exploiteeren en nu verschenen achtereenvolgens (van 1863 tot nu), eerst in het tijdschrift „Magasin d'éducation et de récréation” en later afzonderlijk: Het geheimzinnig eiland, De avonturen van kapitein Hatteras of de Engelschen aan de Noordpool, De kinderen van kapitein Grant, 20,000 mijlen onder de zee, De avonturen van 3 Russen en 3 Engelschen, Het land van het pelswerk, De schipbreuk van de Chancellor, Michaël Strogof of de koerier van den Czaar, Eene drijvende stad, Naar het middelpunt der aarde, Reis naar de maan, Reis om de maan, Doctor Ox, Reis om de wereld in 80 dagen, Het zwarte goud en Hector Servadac.

2

Eene omvangrijke reeks zooals men ziet!

En wat heeft Verne ons nu in dezen letterschat geleerd of waarmeê heeft hij ons vermaakt?

Al dadelijk dient gezegd, dat de werken van Jules Verne zich uit den aard bij voorkeur tot het jeugdig of tot het minder wetenschappelijk publiek richten. Hoewel menig onbevooroordeeld volwassene ze van tijd tot tijd tot groot vermaak, tot leering zelfs in handen zal nemen, verdienen ze den grootsten roem als men ze beschouwt als deelen in de Bibliotheek voor Jonge-lieden.

Deze karakteristiek is juist, al wordt de waarde van den schrijver er ook in zekere grenzen door beperkt. Ik geef ze trouwens, mede op gezach van Verne's vriend en uitgever Hetzel zelf (in dit opzicht wel te vertrouwen met zijne rubriceering.) Deze toch nam de verhalen allereerst in zijn „Magasin illustré d'éducation et de récréation” op en getuigde in zijne voorrede tot de uitgave van „kapitein Hatteras” al dadelijk: „de uitmuntende boeken van Jules Verne behooren tot het kleine aantal van die werken, die men met de volkomenste gerustheid aan de jeugd in handen kan geven.” Maar hij was in zijn recht er bij te voegen: „doch zij kunnen in het algemeen strekken om klein en groot, rijk en arm, geleerden zoowel als het groot publiek te vermaken en te leeren. Zij verdienen een plaats in de bibliotheek van ieder huisgezin.”

Een beroemd fransch geleerde aarzde niet te verklaren: deze romans, die evenzeer als de besten van Alexander Dumas kunnen amuseeren, zullen u evenveel doen leeren als de geschriften van François Arago. De kritiek in Frankrijk heeft zeer gunstig over Jules Verne en zijn genre geoordeeld. Nog onlangs verklaarde Emile Montégut, dat deze schrijver sterke emotiën weet te wekken tot in het gemoed van lezers, die op alle letterkundige effecten zijn geblaseerd. Algemeen heeft men in hem een schrijver van een zeldzamen geestaanleg begroet, aan wien eene afzonderlijke plaats in de fransche letteren moet worden ingeruimd.

Tegelijk een levendig en geestig verteller, een kunstenaar met de pen, een vlugge maar ook diepdenkende en diepgevoelende natuur, in het bezit van de wonderlijke gaaf om gemakkelijk een knoop te leggen en eene ontkenning te vinden voor de meest onverwachte drama's (een talent dat niet weinig aantrekkingskracht aan zijne avontuurlijke vertellingen bijzet), is hij tevens een pakhuis van allerlei wetenswaardige zaken, een geleerd en prettig onderwijzer in de natuurwetenschap.

Dikwijls is en wordt het beproefd om het nuttige met het prettige te paren, doch zeldzaam ziet men deze poging gelukken. Jules Verne behoort tot de weinige tactvolle menschen, die het geheim daarvan

gekregen hebben. De vermogens van de ziel en de snaren van het gemoed, die deze schrijver in beweging weet te brengen, zijn verrassend vele.

In ons land hebben zich nog weinige stemmen over de natuurwetenschappelijke romans doen hooren; mij kwamen althans slechts korte aankondigingen er van in de couranten onder de oogen. De onbeduidende bespreking door mevrouw Koorders-Boeke in de tegenwoordige boekaankondigingen van den Gids kan inderdaad toch niet meetellen: wat zegt mevrouw Koorders-Boeke anders, dan dat zij geen oordeel geven kan? Wil men als zijn oordeel uitspreken, dat men geen oordeel heeft, dan doet men beter met zich stil te houden. Zij verzekert ons, dat bevoegde mannen van de wetenschap nog twisten over de waarde, die aan deze producten moet worden toegekend. Misschien is het waar, dat hier en daar een duitsche ras-schoolvos of een dor professertjen zijne afgunst niet verbergen kan of te bekrompen is om een huwelijk van wetenschap en phantaisie te wettigen, doch wat gaat ons dit aan? Indien men zou willen beweren, dat de wetenschap wordt verongelijkt of in een narrenpak gestoken door deze Verne'sche verhalen; indien men zou willen zeggen, dat de knaap zijn wetenschappelijken ernst zou kunnen verliezen met zijn lezen of verward zou raken tusschen de waarheid en de verdichting dezer romantische geschiedenissen, dat men dit dan onverholen uitspreke en aautoone!

Ik voor mij houd de romans van Verne voor eene leerzame, vermakelijke, tot weetlust en lezen prikkelende lectuur en kan mij begrijpen, dat de Fransche Academie, tegen de bezorgdheid van sommige droge geleerden in, verscheidene van zijne werken met haar hoog goedkeurend zegel heeft bekroond.

Dat hij hier en daar zijne verbeeldingskracht een weinig had kunnen temperen, is wellicht waar en zullen wij te gelegener plaatse bij de ontleding zijner werken ook toestemmen. De lezing van Jules Verne's wonder-reizen zal echter niet licht ontzenuwend of ontmoedigend werken, maar zal eer de jeugdige Edison's tot beproeving hunner krachten prikkelen.

Het geloof aan de macht van den menschelijken geest en vooral aan de menschelijke energie, dat uit ieder werk van Verne spreekt en in beelden wordt belichaamd, maakt een zeer verdienetelijk en paedagogisch hoog te schatten element van de hier besproken vertellingen uit.

In den tegenwoordigen tijd is het strijdwoord: „L'art pour l'art" versleten, in zooverre ten minste, als combinatiën van kunst en nijverheid, van kunst en wetenschap en wat niet meer, te schitterend hare bruikbaarheid en levensvatbaarheid bewezen hebben om door een doctrinair aestheticus te kunnen doodgezwegen worden. Zoo ook kan men op paedagogisch gebied de vijanden en verachters van het spelend leeren gerust laten praten en de wetenschap in al hare strengen stroefheid laten verkondigen. Zij, die den aantrekkelijksten vorm aan hunne lessen weten te geven, zullen door de resultaten en door de uitspraak van hunne leerlingen in het gelijk worden gesteld.

(Wordt vervolgd)

J.A. Bientjes, 1878

